

УДК 821.161.2-92.09«19»Т.Франко:[796.01:37.01]

Наталя Тихолоз

●

«ДЕ СИЛА – ТАМ ВОЛЯ»: НАЦІОТВОРЧЕ ЗНАЧЕННЯ РУХАНКИ І СПОРТУ У ПРАЦЯХ ТАРАСА ФРАНКА

●

“WITH STRENGTH COMES WILL”: THE NATION-BUILDING SIGNIFICANCE OF PHYSICAL TRAINING AND SPORTS IN WORKS OF TARAS FRANKO

DOI: 10.58407/litopis.250515

© Н. Тихолоз, 2025. CC BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3968-9162>

Статтю присвячено публіцистичному і науковому доробку Тараса Франка (1889–1971), старшого сина Івана та Ольги Франків, у контексті формування українського спортивного руху в ХХ ст. **Мета студії** – розкрити творчу індивідуальність Т. Франка як громадського діяча, спортивного журналіста, творця українського національного спорту, представника літературної династії Франків. **Методологія** дослідження базується на історико-документальних розшуках з використанням біографічного, бібліографічного, культурно-історичного та генологічного підходів. **Наукова новизна** дослідження полягає в системному осмисленні публіцистичного і наукового доробку Т. Франка на підставі маловідомих та уперше введених у науковий обіг джерел і фактів, які показують роль і значення його у творенні історії українського національного спорту.

Висновки. На основі аналізу біографічних даних та зібраного комплексу джерел встановлено, що спорт був наскрізною темою зацікавлень, громадської діяльності, публіцистичної, наукової, мalarської, мемуарної творчості Тараса Франка упродовж усього його життя: від юності до старості. Різноманітні публікації (анонси, репортажі, замітки, статті, нариси, спогади) засвідчують бажання автора інформувати суспільство про стан спортивного руху, розбуджувати зацікавлення спортом, стимулювати розвиток різних його видів, а також гуртувати українців на ниві спорту. З'ясовано, що Т. Франко у 1920-х рр. був головою термінологічної комісії, яка мала на меті виробити й усталити українську спортивну термінологію для Галичини і УРСР, а також неодноразово артикулював потребу об'єднання українців як бездержавної нації, розділеної Збручем, на спортивному ґрунті. Як «філософ» спорту, наголошував на тому, що спорт є шляхом для національного відродження українців та важливою базою для мілітарної сили нації.

Ключові слова: літературна династія Франків, спорт, руханка, спортивна термінологія, тіло-виховання, спортивна журналістика.

●

The article is dedicated to the journalistic and scholarly legacy of Taras Franko (1889–1971), the eldest son of Ivan and Olga Franko, in the context of the formation of the Ukrainian sports movement in the 20th c. **The purpose of the publication** is to reveal the creative personality of T. Franko as a social activist, sports journalist, creator of Ukrainian national sports, and representative of the Franko literary family. **The research methodology** is based on historical and documentary investigations using biographical, bibliographic, cultural and historical, and genealogical approaches. **The scientific novelty** of the research lies in the systematic analysis of T. Franko's journalistic and scholarly contributions, based on previously unknown and newly introduced sources and facts that reveal his role and significance in the creation of the history of Ukrainian national sport.

Conclusions. Based on the analysis of biographical data and the collected set of sources, it has been established that sport was a central theme in interests, public activities, journalistic, scholarly, artistic, and memoir writings of Taras Franko throughout his life, from youth to old age. The various types of publications (announcements, reports, notes, articles, essays, memoirs) demonstrate the author's desire to inform the public about the state of the sports movement, spark interest in sports, encourage the development of different types of sport, and unite Ukrainians in the field of sports. In the 1920s, Franko chaired a terminology commission tasked with developing and standardizing Ukrainian sports terminology for both Galicia and the Ukrainian SSR. He repeatedly articulated the need to unite Ukrainians – a stateless nation divided by the Zbruch river – on the foundation of sport. As a “philosopher” of sport, he emphasized that sport is a means of national revival for Ukrainians and an important foundation for the military strength of the nation.

Key words: the Franko literary dynasty, sport, physical exercise, sports terminology, physical education, sports journalism.

Дітям класиків української культури уже наперед відведено місце мемуаристів. Проте вони також заслуговують на свій голос у нашій історії і на особливий розгляд їх індивідуальної діяльності і творчості. Тарас Франко (1889–1971) був другим сином Івана і Ольги Франків. Йому судилося довге життя, значна частина якого припала на радянський період історії України. Відтак його діяльність найперше відома нам як наукового працівника Інституту літератури ім. Т. Шевченка, що займався упорядкуванням до друку творів свого батька. Поза тим діяльність сина І. Франка як активного творця спортивного руху та публіциста довгий час перебувала на маргінесі наукових досліджень. Перший почин у дослідженні цієї теми належить науковцям О. Вацебі¹, А. Сові, Я. Тимчаку², які поставили питання про необхідність дослідження історії українського національного спорту в Західній Україні на поч. XX ст. і привернули увагу до постатей Тараса і Петра Франків як спортсменів. Окремі аспекти футбольної термінології стали предметом дослідження мовознавця І. Процик³. Проте на сьогодні немає системної студії, яка б висвітлювала спортивно-публіцистичну діяльність Т. Франка від його раннього періоду творчості і аж до останніх років життя. Тож це і становить мету цієї статті.

Від юнацького віку поруч із класичною філологією Т. Франко був безмежно залюблений у спорт. Руханка (себто гімнастика; ширше кажучи – фізкультура загалом) була для нього всежиттєвим хобі, улюбленою справою, а у складні моменти – навіть професією. У кінці XIX – на поч. XX ст. спортивний і пластовий рух набував дедалі більшого поширення. Виконувати руханкові вправи під керівництвом основоположника української національної фізичної культури проф. І. Боберського було цікаво і модно. Уся активна гімназійно-студентська молодь завзято займалася різними «спортами». Це був корисний і веселий спосіб проведення дозвілля, добра можливість для розвитку фізичних і духовних якостей, вияву лідерських та організаторських здібностей молоді. У магічному полоні руханки ще з гімназійної лави опинився й Т. Франко – пильний учень, вихованець і послідовник проф. І. Боберського.

Одразу по закінченні Академічної гімназії, з 23 жовтня 1907 р., він вступив до українського спортивного товариства «Сокіл-Батько», при якому у 1908–1909 рр. під керівництвом І. Боберського відвідував дворічний руханковий курс, що готував своїх кандидатів на учителів фізкультури⁴. А далі захоплення спортом переросло у фах. Тож 28–29 грудня 1910 р. Т. Франко склав державний іспит з фізкультури при Львівському університеті, який давав можливість викладати руханку в школах і гімназіях Галичини. Сучасники свідчили, що Т. Франко був «визначним спортсменом і, як член спортивної секції “Сокола-Батька”, у вечірні години керував руханковими вправами в залі товариства “Дністер”»⁵. Цей спортивний зал знаходився у Львові на вул. Руській, 20. Його частими відвідувачами були усі Франчата (так називали дітей Івана Франка), особливо брати Андрій, Тарас і Петро Франки.

У полі особливої уваги Т. Франка від гімназійної лави і до кінця життя як спортсмена, педагога і спортивного оглядача перебували футбол (союзняк, гарпаст, копаний м'яч) та великий теніс (ситківка). Анна Франко-Ключко згадувала про свого брата: «Був, як і всі ми, захопленим гімнастиком і спортсменом; усі вільні від праці хвилини проводив або в

¹ Вацеба О. Нариси з історії спортивного руху в Західній Україні. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1997. 232 с.

² Сова А., Тимчак Я. Сини Івана Франка – перші українські фахівці з руханки та змагу. Вісник НТШ. 2016. Чис. 56. С. 43–47.

³ Процик І. Футбольна лексика в ідіостилі Тараса і Петра Франків. Проблеми української термінології. Зб. наук. пр. XXVII наук. онлайн-конф. «Словосвіт» 2022 «Проблеми української термінології» (Львів, 6–8 жовтня 2022 р.). Львів, 2022. С. 113–121.

⁴ Сова А., Тимчак Я. Сини Івана Франка – перші українські фахівці з руханки та змагу. С. 44.

⁵ Чубатий Р. Спогади про Івана Франка. Львів: Каменярь, 1997. С. 532.

гімнастичній залі «Сокола-Батька» на вправах, або на площі, граючи футбол, а пізніше теніс»⁶.

Т. Франко, і справді, досить добре грав у футбол (може не так професійно як його брат Петро, але усе ж доволі активно; дослідниця футбольної термінології І. Процик слушно означає Т. Франка як «активного гравця-аматора»⁷ поруч із його молодшим братом професіоналом). Окрім того Т. Франко нерідко виступав і як футбольний суддя. Саме з копанним м'ячем пов'язані були і його перші публікації на спортивну тематику, що з'явилися 1911 р. у газетах «Вісті Запорожжя» та «Діло» і документували перебіг спортивних матчів між футбольними дружинами Галичини «Погонь» і «Краковія»⁸, «УСК І» і «Сянова Чайка І»⁹.

У той самий час Т. Франко захопився також і «ситківкою» (тенісом), так що його справедливо можна уважати одним із піонерів і цього виду спорту в Галичині. Неодноразово не лише брав участь у змаганнях з тенісу, а й перемагав. 24 вересня 1912 р. він разом зі своїм молодшим братом Петром взяв участь у перших ситківкових (тенісних) змаганнях, що їх організувало товариство «Сокол-Батько» у Львові. А 29 червня 1914 р. під час Других Запорізьких ігор у Львові двічі здобув друге місце з тенісу – в індивідуальній грі та у парних змаганнях разом з братом П. Франком. Відомо також, що 1908-го р. Т. Франко належав до організаторів облаштування першого ситківкового току (тенісного корту) перед Академічним домом (на вул. Ю. Супінського – нині вул. М. Коцюбинського) у Львові¹⁰.

Прикметно, що порівняно із своїм молодшим братом Петром, який у період до Першої світової війни зарекомендував себе як активний організатор і творець спортивного життя Галичини, а також як спортивний журналіст цілою низкою дописів, Тарас у цей самий час висвітлював спортивні події значно менше. Проте у період між двома світовими війнами спостерігаємо зворотну ситуацію, так начебто брати Франки помінялися ролями і підмінили один одного на полі спортивної журналістики, передали один одному естафету у популяризації спорту: значно менше публікацій на спортивну тематику у Петра і натомість кількісна перевага у Тараса.

Вочевидь різна міра спортивної активності до Першої світової війни та у міжвоєнні Петра і Тараса Франків була пов'язана з тими пріоритетами, які обирав кожен з них для себе у певний період свого життя та реальними життєвими обставинами, в яких опинився кожен з братів. Так, Тарас до Першої світової війни був більше зосереджений на навчанні і здобутті знань з класичної філології, яку студював у Львівському та Віденському університетах (він, до речі, ще встиг закінчити університетське навчання до війни!)¹¹, а також на реалізації власних поетично-перекладацьких проєктів (зокрема 1913 р. вийшли одразу три його збірки – «На крилах гумору», «Старе вино в новім місі» і «З чужої левади!»), і на спорт у нього залишалося менше часу. Натомість Петро Франко, максимально віддавшись стихії спорту у час свого студентства, у міжвоєнний період змушений був спрямовувати свої сили головню на здобуття диплома інженера-хіміка (отримав диплом 1923 р.) та шукати шляхів реалізації себе як науковця-винахідника (звісно, не покидаючи при цьому свого захоплення руханкою, однак була та діяльність у нього усе ж не така фонтануюча, як до Першої світової війни)¹².

Отож спортивна діяльність Т. Франка розвинулася наповну у період міжвоєнн, проявившись у різних своїх формах та творчих активностях: від участі у спортивних організаціях, викладання фізкультури у школах та гімназіях до читання просвітницьких лекцій та написання цілої низки публікацій у пресі, важливих теоретико-методичних та наукових праць, накреслення перспектив розвитку спорту тощо. І найважливіше – у чіткому усвідомленні консолідуючої ваги спорту для українців як нації.

Звісно, не можна сказати, що у довоєнний період Т. Франко недооцінював значення спорту. У замітці «Здвигіві вправи» (1911) він ще тоді писав про те, що спорт стає добрим вишколом для молоді, вчить «карності і спільного підпорядкування під розкази одного»¹³. Проте маючи за плечима досвід поразки як вояка УГА, досвід перебування у підмосковному концтаборі «Кожухів», помножений на досвід праці і життя в радянській Україні на поч. 1920-х (де, між іншим, працював також і як учитель фізкультури у школах Харкова

⁶ Франко-Ключко А. Іван Франко і його родина. Спомини. Торонто, 1956. С. 92–93.

⁷ Процик І. Футбольна лексика в ідіостилі Тараса і Петра Франків. С. 113.

⁸ Франко Т. Змагання. *Вісти з Запорожжя*. 1911. Чис. 59. Від 31. VII. С. 7.

⁹ Франко Т. Стріча між «УСК І» а «Сяновою Чайкою І»... *Діло*. 1911. Чис. 224. Від 10. X. С. 7.

¹⁰ Сова А., Тимчак Я. Сини Івана Франка – перші українські фахівці з руханки та змагу. С. 47.

¹¹ Тихолоз Н. Творчий феномен Т. Франка: профілі і маски. *Науковий вісник Національного музею І. Франка*. Львів, 2019. Вип. 2 (22). С. 15–59.

¹² Тихолоз Н. Петро Франко: Формула долі. (Життєпис на тлі доби): монографія. Львів: Львівський національний літературно-меморіальний музей І. Франка, 2021. 288 с.

¹³ Франко Т. Здвигіві вправи. *Діло*. 1911. Чис. 202. Від 12. IX. С. 4.

та виступав з лекціями про тіловиховання для учителів!) він артикулював і ословлював свою позицію значно гостріше і виразніше, ніж до війни.

Симптоматично, що, коли в липні 1922 р. Т. Франко повернувся з Харкова і виступив у львівській пресі із шокуючим циклом антирадянських нарисів «З Харкова до Львова», «По той бік добра і зла (Замітки з Великої України)», «Чим держаться большевики?»¹⁴, у яких висвітлював страшну ситуацію на Великій Україні, визискуваній і виморюваній голодом, то у той самий час він написав також і статтю «Руханкова справа на Вел[икій] Україні»¹⁵. Цю публікацію з повним правом можна зачислити до того-таки антирадянського циклу нарисів Франкового сина, бо вона виявляла не лише пильну увагу Т. Франка до проблем розвитку тіловиховання, показуючи цілу низку проблем (занепад і недофінансування руханки на Великій Україні, ставлення до неї як до «знаряддя комуністичного виховання», заборона окремих видів спорту як «непролетарських», як-от тенісу, неможливість розвитку пластових і сокільських гуртків, байдужість виснаженої голодом молоді до спорту, нерозуміння «національного значення гімнастики»¹⁶, засилля російської мови на рівні спортивної термінології та ін.), а й вказувала на те, що автор шукав шляхів виходу з кризи і бачив перспективу розвитку українців як нації у згуртуванні довкола спортивних ідей.

Тож ще у Харкові 1920 р. Т. Франко активізував свою працю над українським підручником з гімнастики і здав його до друку. Проте книга, що мала назву «Гімнастика і спорт»¹⁷ і була певним підсумком довголітнього досвіду автора на полі руханки, у радянській Україні так і не вийшла.

«Без усяких майже джерел під рукою склав я з пам'яті коротку історію гімнастики, головні системи, стан руханки на Україні, вправи на приладах, вільні вправи, впоряд, вежі, забави й гри рухові, спорти і пласти. До книжки поробив найпотрібніші рисунки, додав деякі відбитки і шість українських знімок веж і холів дужаня [боротьба. – Н.Т.]. По довгих заходах пропхав нарешті книжку, яких 8 аркушів до друку. І там, на щастя, про неї й слух загинув. Може досі пропав рукопис, хоч був заплачений і тричі рецензований», – розповідав про свою працю Т. Франко¹⁸.

Доопрацьована і перероблена, вона побачила світ 1923 р. накладом «Сокола-Батька» у Львові–Коломиї під назвою «Історія й теорія руханки». Як видно уже з назви, книга складалася з двох частин: 1) з історії руханки, яку автор виводив від греків та коротко показував її розвиток у інших народів (не забуваючи, звісно, і за історію української руханки та вказуючи на важливу роль Козацької Січі у формуванні військових і спортивних традицій українців), і 2) з теорії, у якій пояснював роль і значення рухових вправ для здоров'я і виховання, біологічного і національного життя українців, означував тривалість і типи вправ, особливості різних видів спорту, гендерні відмінності у навантаженнях тощо. Додатком до книги слугував невеликий тлумачний словничок руханкових термінів, який кодифікував тогочасну спортивну лексику. Видання супроводили ілюстрації, що їх дібрав автор для наочності та кращого сприйняття матеріалу, хоча поліграфічна сторона книги бажала кращого. У невеликій рецензії на цю працю Т. Франка, що з'явилася на сторінках львівської газети «Діло», зазначалося: «З верхнього боку книжка представлена досить погано: папір лихий, обкладинка м'яка, сіра, переплет нужденний. Зате мова бездоганна, виклад приступний, місцями може занадто приступний, але оглядом на ощадність продиктований»¹⁹.

Хай там як, але монографія Т. Франка «Історія й теорія руханки» стала однією з перших теоретико-методичних та історичних розвідок, що запроваджувала українську спортивну термінологію та обґрунтовувала націю-та державотворчу місію фізичного виховання. Причому руханку Т. Франко розумів не лише як сукупність фізичних вправ соматичного характеру, а значно ширше. Для нього фізкультура і спорт – це вагомі засоби, що рятують народи від «національної смерті», тобто шляхи до національного відродження українців. «Наше громадянство досі ще недооцінює значення руханки, – писав Т. Франко. – А крайній час уже зрозуміти, що раціональна гімнастика є могутнім засобом для піддвиження нації з упадку, для улегшення їй боротьби за існування (курсив мій –

¹⁴ Тихолоз Н. Україна за Збручем (Антирадянська публіцистика Т. Франка). Садиба Франка: науковий зб. зап.-відника «Нагуєвичи». Дрогобич: Посвіт, 2024. Кн. V. С. 291–320.

¹⁵ Франко Т. Руханкова справа на Вел[икій] Україні. *Діло*. 1922. Чис. 30. Від 8. X. С. 7.

¹⁶ Там само.

¹⁷ Про свою «велику працю „Гімнастика і спорт“, що друкується в Києві» Т. Франко згадував у листі до І. Калиновича від 11 листопада 1921 р. Див.: Франко Т. Вибране: У 2-х т. / Упор. Є. Баран, Н. Тихолоз. Івано-Франківськ, 2015. Т. 2. С. 442.

¹⁸ Франко Т. Руханкова справа на Вел[икій] Україні. С. 7.

¹⁹ Неро-Ховик. Тарас Франко. Історія й теорія руханки. Накладом «Сокола-Батька». Коломия–Львів, 1923. Ст. 200. *Діло*. 1923. Чис. 206. Від 23. XII. С. 6.

Н.Т.). Вага гімнастики ні раз не менша від інших форм людської організації: просвіти чи кооперації»²⁰.

Пластове і спортивне виховання покликане розвивати фізичні і моральні якості особистості, робити молодь відважною, сильною, пильною і небайдужою, а відтак корисною громаді і нації. «Пласт розбуджує в молодіжці почуття честі й енергію»²¹. Саме «загроза денаціоналізації» «примусила українців узятися до руханки», відзначав син письменника. Бо ж тільки руханка здатна «відродити широкі маси селянства й виховати нове сильніше покоління»²². «Гімнастика може розвиватися тільки на національній основі, ніколи на класовій або партійній»²³.

Гімнастика, як спостеріг Т. Франко, найкраще розвинулася у тих народів, які «з усіх боків загрожені були ворогами», і «почасти врятувала їх од національної смерті». «Руханка виробляє карність і послух, – твердив автор дослідження, – що є чинниками загальнодержавного значення і підпорами вселюдського поступу. Скріплює національну свідомість, оперту на реальній, фізичній силі»²⁴. І це були не просто гасла. Усі ці ідеї були близькі Т. Франку. Він їх сповідував, підтримував і поширював. А фізичну підготовку вважав необхідною умовою військової могутності держави. На його думку (дуже актуальну сьогодні!), «увесь український нарід, коли не хоче згинутися, мусить бути змілітаризований»²⁵.

Глибоке розуміння ролі і значення спорту визначили і потужне включення Т. Франка у спортивний рух Галичини в період міжвоєн'я. З 1921 р. Т. Франко – активний член спортивного товариства «Україна» (а в період з квітня до грудня 1923 р. навіть був його головою!)²⁶. У сер. 1920-х він – писар спортивного товариства «Сокол-Батько» та голова термінологічної комісії при руханковій секції цього товариства, секретар виділу та референт з питань преси «Українського спортивного союзу», секретар «Українського товариства прихильників спорту у Львові». А з 1925-го – голова «Ситківського клубу», що утворився з ситківкової секції товариства «Україна», та активний організатор і учасник змагань з тенісу.

Т. Франко наміцно увійшов в історію українського спорту, заявивши про себе цілою низкою публікацій (понад сім десятків!) у часописах «Вісти з Запорожа», «Діло», «Ілюстрована Україна», «Стрілець», «Громадський вістник», «Календар-Альманах Червоної Каліни», «Новий час», «Свобода», «Руханка і спорт», «Світ», «Життя і знання», «Сокільські вісти», «Спортові вісти», «Рідна школа», «Змаг», «Канадійський Фармер» та ін. За жанрово-тематичним складом це були:

- анонси спортивних подій («Спорт і «Рідна Школа», 1925; «Вісти з «Українського Спортивного Союзу» (Загальні збори Союзу відбудуться...), 1925);

- репортажі зі спортивних змагань з греко-римської боротьби («З нашого спорту», 1913), тенісу («Обласні ситківкові змагання у Львові», 1925; «Ситківкові змагання», 1926; «Краєві ситківкові змагання», 1927; «Ситківкові змагання», 1928), футбольних матчів («Змагання», «Стріча між “УСК І” та “Сяною Чайкою І”...», обидва 1911; «Вісти з Українського Спортивного Союзу», «Підгір'я – “Україна”», обидва 1924; «Вісти з Українського Спортивного Союзу» (М'ячеві змагання з 24 травня 1925)), «Довбуш» – “Україна», «IV Запорізькі ігрища і футб. змагання “Львів” – “Україна», «“Україна” – “Гасмонія», «“Беркут” – “Україна», усі 1925; «Ювілейне свято “України”, 1926);

- справоздання (звіти) зі спортивних свят, руханково-музичних і вокальних вечорів, фестин, зібрань, засідань: «Здвигові вправи», 1911; «Краєва сокільська анкета», 1923; «Де сила, там воля. V. Запорізькі ігрища», 1924; «Вісти з “Українського Спортивного Союзу” (Спортове свято українських шкіл)», «Руханково-вокальний вечір “Сокола-Батька”...», «Звіт ситківкової секції “України” (Гризуба)», усі 1925; «XXVII Загальні Збори “Сокола Батька”», «Руханковий вечір “Сокола-Батька”», «Діточе свято всенародніх шкіл УПТ», «Свято Інвалідів УГА...», «Наша праця в червні (Легка атлетика; Копаний м'яч; Кошиковий м'яч)», «Ювілейне свято “України”», «Спортова анкета (В справі положення українського спорту під Польщею)», «Свята Франка (Бібрка)», усі 1926; «Руханковий попис “Сокола-Батька”», «Сокільське Свято у Львові (Імпозантний здвиг у столиці краю)», «Сокільський здвиг Радехівщини», усі 1927; «Спортовий день молоді академічної гімназії у Львові», «Звіт з діяльності руханкового Товариства “Сокол-батько” у Львові за рік 1927 (від 10 квітня 1927 до 1 квітня 1928 р.)», усі 1928;

²⁰ Франко Т. Історія й теорія руханки. Коломия–Львів: Накладом «Сокола-Батька», 1923. С. 4.

²¹ Там само. С. 71.

²² Там само. С. 53.

²³ Там само. С. 74.

²⁴ Там само.

²⁵ Там само.

²⁶ Сова А., Тимчак Я. Сини Івана Франка – перші українські фахівці з руханки та змагу. С. 47.

- *статті і замітки* про:
 - історію спорту («Руханка у Греків», 1913; «Початки українського спорту у Львові», 1936);
 - виклики і особливості розвитку руханки після Першої світової війни: «3 Бібрки (Культурне життя в Бібріці) (Вражіння подорожнього)», 1922; «"Сокіл" у Калуші (зі звіту за останніх три місяці)», 1923; «Життя в Луцьку (Від власного кореспондента)», 1923; «Спорт на селі», 1928;
 - потребу розвитку різних видів спорту та їх методологічні засади («Шахові змагання», 1923; «Українська ситківка», 1926; «Футбаліст як актор», 1927; «Футбалекий тренінг і тактика», «Гарпаст (Новий спорт)», «Нове в шкільній руханці», усі 1933), підтримку спортивних товариств («Товариство прихильників українського спорту», 1924; «Українське Товариство прихильників спорту у Львові», «Український Спортовий Союз», «Сокіл-Батько», усі 1925) і спортивні нагороди («Вісти з Українського Сп[ортового] Союзу. Подяка», 1924);
 - необхідність створення нових підручників з різних видів спорту та вироблення української спортивної термінології («Шахові змагання», «Париська Олімпіада», 1923; «Звіт ситківкової секції "України" (Тризуба)», 1925);
 - роль і значення руханки для фізичного і духовного зміцнення українців як нації: «Значінє руханки і рухових забав», 1914; «Націон[альний] момент у фізичному вихованні», 1933;
 - важливість присутності українських спортсменів на міжнародних змаганнях, утворення олімпійського фонду та комітету («Париська Олімпіада», 1923; «Олімпіада», 1924; «Міжнародна олімпіада й Українці», «Український спорт», 1925; «Українське Товариство прихильників спорту у Львові», «Олімпійський фонд», «Злет у Празі й українці» 1926);
 - *аналітичні огляди і нариси* про стан руханки в Галичині та у Радянській Україні («Руханкова справа на Вел[икій] Україні», 1922; «Розвиток руханки серед українців», 1925; «Спортова анкета (В справі положення українського спорту під Польщею)», 1926; «Руханка і спорт на Радянській Україні», 1928);
 - *мемуарні нариси і бувальщини* («Іван Франко і спорт», 1927; «Спортові мініатюри», 1933; «Іван Боберський», 1957; «Іван Франко і фізична культура» 1959; «Сторінка минулого», «Футбол і Франки», 1970; «Франки і спорт», 1971) та ін.
- Окрім цього 1923 р. за участі Т. Франка у Львові побачило світ четверте перевидання посібника І. Боберського «Рухові забави і гри». А також вийшли дві його книжки: уже згадувана «Історія й теорія руханки» (Коломия–Львів, 1923) та «Розвиток руханки серед українців» (Львів, 1925).
- Усі ці публікації виявляють бажання автора інформувати суспільство про стан спортивного руху, тримати українську спільноту у відповідному тонусі, розбуджувати зацікавлення спортом, стимулювати розвиток різних його видів, а також гуртувати українців на ниві спорту. Водночас усі вони усталювали українську спортивну термінологію. Не випадково Т. Франко був головою термінологічної комісії при руханковій секції «Сокола-Батька» та ініціював укладання словника спортивних термінів. Поза тим публікації у пресі Т. Франка є важливим документом підтвердження стану спортивної справи періоду міжвоєнної та тих викликів, які стояли перед організаторами спорту у Галичині, коли доводилося після воєнної розрухи боротися з пасивністю населення, безгрошів'ям, занепадом спортивних товариств по селах і провінційних містечках.
- Чи не найбільше заміток 1920-х рр. пов'язані з *футболом*. Звіти і футбольні огляди Т. Франка є чудовим джерелом для вивчення спортивного руху у Галичині. З них довідуємося не лише про назви тогочасних футбольних команд, які змагалися між собою («Буй-Тур» (Станиславів), «Україна І А» (Львів), «Підгір'я» (Дрогобич), «Довбуш» (Чернівці), «Скала» (Стрий), «Беркут» (Перемишль), єврейський клуб «Гасмонея» та ін.), а й про перебіг футбольних матчів, прізвища найуспішніших футболістів (Бирчак, Косач, Дицьо, Оприск, Борсук, Терлецький, Кобзар, Мурський, Лисик, Кінер), воротарів (Барусевич, Ревера, Малик) і суддів (В. Решетилівич, А. Лукашевич, В. Стоцький)²⁷.
- Окремий розділ під назвою «Копаний м'яч» Т. Франко присвятив футболу й у своїй монографії «Історія й теорія руханки». А у статті «Футбалекий тренінг і тактика» (1933) він акцентував на теорії і методології футболу як гри, докладно подавав особливості тре-

²⁷ Франко Т. Вісти з Українського Спортового Союзу. *Діло*. 1924. Чис. 197. Від 6. IX. С. 4.; Його ж. «Підгір'я» – «Україна». *Діло*. 1924. Чис. 229. Від 15. X. С. 4.; Його ж. Вісти з «Українського Спортового Союзу» (М'ячеві змагання з 24 травня 1925). *Діло*. 1925. Чис. 125. Від 10. VI. С. 3–4.; Його ж. «Довбуш» – «Україна». *Діло*. 1925. Чис. 149. Від 9. VII. С. 4.; Його ж. IV Запоріжські ігрища і футб. змагання «Львів» – «Україна». *Діло*. 1925. Чис. 207. Від 17. IX. С. 4.; Його ж. «Україна» – «Гасмонея». *Діло*. 1925. Чис. 214. Від 26. IX. С. 6.; Його ж. «Беркут» – «Україна». *Діло*. 1925. Чис. 220. Від 3. X. С. 6.; Його ж. Спорт і «Рідна Школа». *Діло*. 1925. Чис. 232. Від 17. X. С. 6.; Його ж. Ювілейне свято «України». *Діло*. 1926. Чис. 219. Від 5. X. С. 4.

нувань для різних гравців (копунів) футбольної команди (воротарів, захисників [оборонців], нападників [нападців], півзахисників [помічників] та ін.), а також осмислював «філософію» футболу як стратегічної гри – тої гри, що закладає правильне розуміння цінностей, гуртує і вишлює поведінку гравців футбольного матчу, як певну модель поводження на війні. Ось чому для Т. Франка футбол (і ширше – увесь спорт) – це не лише історія про гарт тіла, а й про гарт духу, про правильні, тобто життєздатні, національні цінності, про вміння виживати у складних ситуаціях на широких просторах боротьби з противником / ворогом (тої самої боротьби, яку у природі називають боротьбою за виживання і на якій так наголошував І. Франко у своїх казках про тварин та філософських працях!).

«Футбол є визначно стратегічною грою. Недармо Англіїці порівнювали велику світову війну з футболом. Головні правила стратегії мають також чудове примінення в копанні м'ячі.

При рівних силах передумовою виграної [гри] є охота виграти, нестримний розгін, гарт волі, витривалість. Маючи перевагу над противником, треба її безоглядно і до кінця використати. До перемоги треба йти все по лінії найменшого опору. Там, де найслабше місце противника, туди йти проломом раз, і другий, і третій раз, – до успіху. В бою треба щадити сили: старатися малим зусиллям досягти великих успіхів, а не навпаки. Перемога за всяку ціну є Плутовою (тут, певно, одруківка і мається на увазі Піррова перемога – Н.Т.) перемога. Треба тямити, що найліпшою обороною у кожній війні є атакувати. Хто не атакує, мусить програти!»²⁸

Оцю переможну «філософію» футболу та патріотизм Т. Франко доносив і до своїх учнів, коли учив їх грати у футбол. Через роки один із його вихованців, відомий футболіст товариства «Україна», а згодом і президент футбольного клубу «Карпати» Карло Мікльош згадував:

«У нашому замилуванні копанним м'ячем велика заслуга нашого професора руханки Тараса Франка, який сам також був спортсменом. До мене він мав особливу симпатію, навіть запрошував пограти з ним у теніс. Давав він мені і теоретичні настанови, як стати добрим гравцем. Постійно звертав мою увагу на техніку і гру головою. Але йому завдячую не лише любов'ю до копаного м'яча. Саме він допоміг нам стати не тільки членами СТ «Україна», а й справжніми українцями. Тарас Франко, син Великого Каменяра, виховав у нас ширі людські почуття відданості і патріотизму»²⁹.

У полі журналістської уваги Т. Франка перебував і його улюблений *теніс (ситківка)*³⁰. Тим «білим спортом»³¹ син Франка займався упродовж усього життя з особливою пристрасстю (у старшому віці, окрім тенісу, грав ще й також бридж), так що, як згадував Ю. Шанін, навіть у «шістдесятирічному віці регулярно з'являвся в білій «уніформі» з ракеткою на кортах київського стадіону «Динамо»³². А тоді, у 1920-х, був активним організатором, учасником і переможцем змагань з тенісу. Зокрема став переможцем з ситківки у класі сеньйорів на Пр'ятих Запорізьких ігрищах 1924 р.³³ На ситківкових змаганнях 22 травня 1926 р. переміг В. Слоневського та д-ра О. Тисовського³⁴, а 20 вересня того-таки 1926-го знову «побив» у грі В. Слоневського, але врешті був переможений М. Дрогомирецьким³⁵. Часом «судював» (тобто був спортивним суддею) на змаганнях з тенісу³⁶. Як голова «Ситківкового клубу» при товаристві «Україна» належав до розробників статуту цього клубу та ініціював створення підручника з тенісу.

Поза тим вказував також на потребу розвитку й інших видів спорту, таких як шахи, стрільня до цілі (до влучч), перегони мотоциклістів та автомобілістів. Зокрема *шахи*, як і футбол, Т. Франко називав «стратегічною» грою, важливою для вироблення поведінкових характеристик особистості, що сприяють виживанню нації в екстремальних умовах війни: «Як у справжній війні, так і в шахах має силу принцип, що старшина без рядових стріль-

²⁸ Франко Т. Футбальний тренінг і тактика. *Спортові вісти*. 1933. Чис. 7. Від 29. V. С. 2.

²⁹ Мікльош К. Як я став змагуном СТ «Україна». *Спортове Товариство «Україна» (Львів). До 80-річчя заснування: альманах*. Львів, 1991. С. 14.

³⁰ Франко Т. Звіт ситківкової секції «України» (Тризуба). *Діло*. 1925. Чис. 62. Від 20. III. С. 4; Його ж. Обласні ситківкові змагання у Львові. *Діло*. 1925. Чис. 144. Від 2. VII. С. 3–4; Його ж. Ситківкові змагання. *Діло*. 1926. Ч. 125. Від 8. VI. С. 4; Його ж. Ситківкові змагання. *Діло*. 1926. Чис. 220. Від 6. X. С. 4; Його ж. Українська ситківка (Lawn-tennis). *Руханка і спорт*. 1926. Чис. 9. С. 5 (додаток до газети: *Новий час*. 1926. Чис. 59. Від 26. VIII.); Його ж. Краєві ситківкові змагання. *Діло*. 1927. Чис. 207. Від 16. IX. С. 3–4; Його ж. Ситківкові змагання. *Діло*. 1928. Чис. 136. Від 21. VI. С. 4.

³¹ Франко Т. Руханка і спорт на Радянській Україні. *Життя і знання*. Львів, 1928. Чис. 5. С. 146.

³² Шанін Ю. Професор-оригінал – Тарас Франко. *Слово і час*. 1998. № 4/5. С. 110–111.

³³ Франко Т. Звіт ситківкової секції «України» (Тризуба). *Діло*. 1925. Чис. 62. Від 20. III. С. 4.

³⁴ Франко Т. Ситківкові змагання. *Діло*. 1926. Чис. 125. Від 8. VI. С. 4.

³⁵ Франко Т. Ситківкові змагання. *Діло*. 1926. Чис. 220. Від 6. X. С. 4.

³⁶ Франко Т. Вісти з «Українського Спортивного Союзу» (Спортове свято українських шкіл). *Діло*. 1925. Чис. 128. Від 13. VI. С. 3–4.

ців нічого не варта»³⁷. А стріляння до цілі і перегони мають, за твердженням Франкового сина, «велике значіння для оборонної здатності України»³⁸.

Ціла низка текстів знайомила громадськість зі спортивними подіями, змаганнями, чайними спортивними вечорами, руханково-вокальними імпрезами, засіданнями, святами та ін., до організації яких були причетні товариства «Сокіл-Батько», «Український спортовий союз», «Україна» та ін. Усі ці публікації сьогодні є важливим джерелом не лише для дослідження історії українського спорту, а й для пізнання культурного і національного життя українців.

На фоні того інтенсивного спортивного руху, який розвивав своєю активністю Т. Франко (звісно, разом з іншими діячами – І. Боберським, С. Гайдучком, П. Зимаком, О. Тисовським, П. Франком та ін.) виразно простежуємо кілька домінуючих проблем, які раз у раз порушував у своїх текстах син Франка. Їх можна узагальнити за таким рубриками.

1. Спорт має розвиватися на національній основі.

Кожен народ, як вважав Т. Франко, має свою «філософію» спорту і залежно від вдачі шукає в руханці власних мотивацій і сенсів: від здоров'я, сили, краси до особистої оборони та «ініціативи»³⁹. Для українців спорт має нести не лише оздоровчу мету, а й консолідуючу і характеротворчу – важливу для здобуття і виборювання державності. «Руханка має за завдання змінити вдачу нації з лагідної на боєву (курсив мій – Н.Т.). Треба передусім плекати ті галузі фізичного виховання, що виробляють силу, відвагу і завзяття, що мають у собі первні боротьби», – відзначав Т. Франко⁴⁰.

А тому при творенні українського спорту слід зацентувати на трьох аспектах, що мають важливе консолідуюче та виховне значення:

1) спортивна термінологія («слівня») має бути спільною як на західно-, так і на східно-українських землях, – «на всім просторі етнографічної України» і будуватися на «знаціоналізованні чужої гімнастичної термінології»⁴¹.

2) спортивний однострій, у якому мають домінувати вишивка та «національні синьо-жовті барви»⁴². Зокрема Т. Франко зауважував:

«...світової слави вишивки, особливо дівочі, виріжнюють нас корисно серед інших народів. Барвні строї дівочих чет своєю красою притягають до себе очі хоч би як вибагливої публіки. Я не є прихильником парадної ноші на щодень: тих давних сорочок поверх штанів ще й з вишивками, полотнянок, гунь, сіраків, незугарних чобіт, запасок, затовщених патлів а la Ахіль у селян, та на руханкові виступи вишивки надаються не тільки для дівчат, але й для хлопців. Дуже гарно презентуються вишивані спортові сорочки з розхиленим ковніром, навіть тенісові. Надавались би й гарно виконані руханкові ходачки, наприклад, у формі гуцульських постолів. Маємо ще й зовсім оригінальні, а незвично естетичні шапки мазепинки, що з дашком чи без дашка, з теплої чи легкої матерії придатні не лише для руханки, але й для всіх галузей спорту»⁴³.

3) національні мелодії як музичний супровід рухових ігор і забав: «Твердий ритмічний марш сотень в одностроях під звуки стрілецької пісні чи гимнів робить не раз більше і могутніше вражіння від не знати як удатної руханкової точки», – писав Т. Франко⁴⁴.

2. Артикулювання необхідності підтримувати українські спортивні організації і фонди фінансово.

«Нашій молоді грозить у містах подвійна небезпека. З одної сторони денаціоналізація, з другої – фізичний занепад. Зберегти цю молодь для нації і виховати з неї здорових і свідомих громадян може лише спортова організація. Вагу такої організації вже давно оцінили інші народи і присвячують їй так багато уваги»⁴⁵.

І оскільки польська держава матеріально не допомагала українським організаціям, то він стимулював українців самоорганізовуватися, робити самим датки і вкладки на спортивні товариства, закуповувати спортивне приладдя та літературу з руханки, допомагати у купівлі стадіону (спортивного городу), відвідувати змагання та руханково-вокальні імпрези, підтримувати матеріально спортсменів (змагунів) на міжнародних змаганнях. Нерідко збори зі спортивних змагань ішли на закінчення будівництва приміщень «Рідної шко-

³⁷ Франко Т. Шахові змагання. *Громадський вістник*. 1923. Чис. 19. Від 26. І. С. 7.

³⁸ Франко Т. Руханка і спорт на Радянській Україні. С. 145.

³⁹ Франко Т. Націон[альний] момент у фізичному вихованні. *Рідна школа*. 1932. Чис. 12. Від 15. VI. С. 184.

⁴⁰ Там само. С. 185.

⁴¹ Там само. С. 184.

⁴² Там само.

⁴³ Там само.

⁴⁴ Там само.

⁴⁵ Заячківський М., Франко Т. Товариство прихильників українського спорту. *Діло*. 1924. Чис. 131. Від 15. VI. С. 4.

ли»⁴⁶. А фахових тіловиховиків схилив до думки писати підручники із різних видів спорту.

3. *Потреба об'єднання галичан та наддніпрянців, якщо не політично, то хоча б на рівні спортивних ідей.*

В умовах розділеності українських етнічних земель між Польщею, СРСР та Чехословаччиною спортивні змагання між українцями різних регіонів мали стати полем для об'єднання українців по обидва боки Збруча. Саме цим зумовлений пильний погляд Т. Франка як спортивного журналіста та оглядача за Збруч, на розвиток руханки і спорту в радянській Україні.

Прикметно, що якщо у нарисі «Руханкова справа на Вел[икій] Україні» (1922) Т. Франко констатував занепад спорту в радянській Україні, то у статті «Руханка і спорт на Радянській Україні» (1925) він ґрунтовно і багатоаспектно проаналізував стан спорту, спортивних видань та навчань за Збручем, вказавши не тільки на недоліки (українських змагунів ідентифікують як «руських», брак інструкторів спорту, порушення спортивної дисципліни та правил, присутність нецензурної лайки на змаганнях, «поширення п'янства між спортовою братвою»), а й на переваги, які визначають спортивне життя українців у радянській Україні: «Рад. Україна вже тепер здоганяє нас щодо розвитку руханки, а щодо спорту стоїть без порівняння вище. Було би дуже бажано влаштувати у Львові, Києві або Харкові спільні змагання між нашими дружинами»⁴⁷. У іншій замітці писав: «Треба би стягнути на найближчі змагання конче гравців з Буковини і Закарпаття. Львів мусить уже раз нав'язати зв'язки з київськими і харківськими гравцями й або їх стягнути до Львова, або туди вислати наших мистців»⁴⁸.

4. *Важливість представлення українців (навіть як бездержавної нації!) на міжнародній арені за допомогою участі у спортивних змаганнях.*

«Треба удержувати живий зв'язок з іншими спортовими товариствами на всіх українських землях. Найвищий час уже вийти з тісного загумінка нашої бувшої батьківщини і виступити на світовій, міжнародній арені бодай у ділянці спорту», – відзначав Т. Франко 1926 р.⁴⁹ У цілій низці своїх текстів він послідовно наголошував на необхідності утворення олімпійського фонду та потребі делегувати українців на міжнародні змагання. Така форма спортивної активності мала стати, на його переконання, декларацією національної присутності України в світі, свідченням її національної зрілості. Закликаючи суспільство до збору коштів на олімпійський фонд, Т. Франко писав:

«...чим ми були б, не платячи ніяких жертв? Не мали б ми ні Рідної Школи, ні Дому Інвалідів, ні пам'ятників, ні Народних Домів. Узагалі не були б ми народом. Але щоб ним бути вповні, мусимо зложитися ще на один фонд – *олімпійський*. Кожний нарід, що себе шанує, бере участь у світових олімпіадах, закладає в себе величаві грища (стадіони) і вважає собі за велику почесу гостити в себе на змаганнях вибраних змагунів усього світа. Гостити інших в себе ще не швидко будемо, однак вже найвищий час виступити раз самим у характері гостей на світових змаганнях.

На всім просторі України в підземеллі українські прапори, не мають (тобто не майорять – Н.Т.) на публичних парадах, не веселять ока на з'їздах. Вони ж розгорнені на світовій олімпіаді, відразу звернули б увагу всього світу на українській нарід, на наші змагання»⁵⁰.

Водночас Т. Франко розумів, що сама участь у міжнародних змаганнях та олімпіаді не дає «патенту на культурність», але вважав, що українцям «не треба пропускати ніякої нагоди, щоби виявити свою національну зрілість і здатність перед ширшим світом»⁵¹.

У 1928–1939 рр. Т. Франко працював учителем фізкультури у І Державній гімназії імені о. Станіслава Конарського в м. Ряшеві (Жешув, Польща) і одночасно був опікуном гімназійного спортивного клубу. Окрім цього у 1928/1929 та 1937/1938 навчальних роках працював також позаштатним учителем фізичного виховання та української мови у гімназії Станіслава Собінського у Ряшеві⁵². Був одним із тих педагогів-фізкультурників, які запроваджували найновіші на той час методи викладання шкільної гімнастики. Виступав як організатор хокейних матчів (1934–1935 рр. організовував запис до секції хокею «Резовія») та міжшкільних змагань із настільного тенісу, проводив тренування з футболу, волейболу, великого тенісу та ін. А у 1938/1939 навчальному році брав участь у засіданнях

⁴⁶ Франко Т. Спорт і «Рідна Школа». *Діло*. 1925. Чис. 232. Від 17. X. С. 6.

⁴⁷ Франко Т. Руханка і спорт на Радянській Україні. С. 147, 148, 149.

⁴⁸ Франко Т. Красів ситківкові змагання. *Діло*. 1927. Ч. 207. Від 16. IX. С. 4.

⁴⁹ Франко Т. Українське Товариство прихильників спорту у Львові. *Діло*. 1926. Чис. 36. Від 19. II. С. 4.

⁵⁰ Франко Т. Олімпійський фонд. *Діло*. 1926. Чис. 52. Від 10. III. С. 4.

⁵¹ Франко Т. Міжнародна олімпіада й Українці. *Діло*. 1925. Чис. 90. Від 26. IV. С. 4.

⁵² Скальський А. Спортивними стежками Т. Франка у Ряшеві (невідомі факти до біографії). *Науковий вісник Національного музею І. Франка*. Львів, 2019. Вип. 2 (22). С. 97–99.

міського комітету фізичного виховання та військової підготовки. У цей час публікацій у пресі Т. Франка на спортивну тематику дещо меншас. Вочевидь, далася взнаки робота «в наймах у сусідів» та віддаленість від Львова.

Поза тим у ряснівський період життя Т. Франка спорт став однією із тем його аматорського живопису. З-під пензля Т. Франка з'явилася ціла низка акварелей: «Гуцул на лещетах» (1934), «Бокс», «Кінські перегони», «На совганці», «Забава м'ячем» (усі 1935), «На каяку», «Темпо» (обидві 1937), «Французький наколесник Антонін Мань провадить у пергонах довкола Франції» (1938) та ін.

Спортивна діяльність Т. Франка другої половини життя, зосібна періоду 1940-х – 1960-х рр., перейшла із активної фази творця спортивного руху у фазу «гарячого прихильника спортивного футбольного мистецтва»⁵³ (як називав себе сам Т. Франко), аматора-тенісиста та мемуариста, а також «філософа» спорту⁵⁴. У др. пол. 1940-х рр., згадував Я. Дашкевич, Т. Франко (мешкаючи у Львові у колишній віллі М. Грушевського поруч з рідним домом, у якому уже функціонував музей І. Франка) «витрачав свою життєву енергію найбільше на тенісному корті, власному, поряд з віллою (де його партнером найчастіше був Йосип Кобів), або на спортивних майданчиках недалекої вулиці Стрийської»⁵⁵. «Був великим аматором спорту і чи не єдиний зі старшої інтелігенції ходив грати теніс», – свідчив про нього і С. Ярема⁵⁶. Поза тим любив також грати з рідними і друзями у бридж – інтелектуальну командну карткову гру, яку, до слова, Міжнародний олімпійський комітет визнав видом спорту. І навіть, коли йому не вдавалося зібрати команду для гри у бридж, то примудрявся «грати вдвійку» разом з дружиною Катериною⁵⁷.

Вболівав за львівський футбольний клуб «Карпати», малював портрети футболістів. Часом як викладач латини в Київському університеті задля вправи у перекладанні пропонував своїм студентам фрази типу «Болію за поразку “Динамо”» (Cladem «Dynamo» doleo)⁵⁸. Агентка під псевдо «Вікторова» поміж іншим у агентурному доносі від 30 квітня 1951 р. відзначала, що Т. Франко «продолжає увлекаться физкультурой как любитель (футболом и теннисом), художеством и игрой в бридж (картежная игра)»⁵⁹. А журналіст «Спортивної газети» І. Конончук, відвідавши вісімдесяти однолітнього Т. Франка у його квартирі в Києві, записав:

«Я запитав гостинного господаря, що подобається йому в спорті.

– Боротьба інтелекту, – відловив Тарас Іванович. – Принцип цієї боротьби. Пам'ятаєте, як сказав Іван Франко: “Лиш боротись значить жить”. ... Зараз його цікавить філософія гімнастики, футболу, фізичних вправ. Він у курсі подій багатьох чемпіонатів. Тарас Іванович уважно стежить за новачками вищої ліги футболістами “Уралмашу”, аналізує їхні успіхи в зустрічах з сильними командами. Тарас Іванович любить спостерігати по телебаченню змагання важкоатлетів, але найулюбленіший його спорт – футбол, він може (як і кожен справжній болільник) охарактеризувати дії будь-якого члена своєї команди. Звичайно, київського “Динамо”. Йому імпонує гра Турянчика, Рудакова, Банникова (йшлося про футболістів київського футбольного клубу “Динамо” Василя Турянчика (1935–2022), Євгена Рудакова (1942–2011), Віктора Банникова (1938–2001) – Н.Т.)»⁶⁰.

Часто спортивні, і особливо футбольні, теми виринали у листуванні Т. Франка з С. Гайдучком, Ю. Смоличем, М. Рудницьким, М. Деркач та Н. Семанюк, з якими ділився своїми враженнями від перегляду футбольних матчів, рецепції чужих чи написання власних «футбольних» текстів. Зокрема «з найбільшою приємністю і насолодою» він прочитав розділ Ю. Смолича «Як я був футболістом» та розповідав йому про свої «футбольні твори» «Слово за глядача», «Без кубка», «Хто винен?» та ін.⁶¹ У М. Рудницького запитував поради, чи варто перекладати історичний роман Яна Парандовського «Олімпійський

⁵³ Франко Т. Вибране: У 2-х т. Т. 2. С. 533.

⁵⁴ Конончук І. Любов на все життя. *Спортивна газета*. 1969. № 84 (2391). Від 19. VII. С. 7.

⁵⁵ Дашкевич Я. В затінках вілли Грушевського. *Дашкевич Ярослав. Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури*. Львів: Львівське відділення ІУАД ім. М. Грушевського НАНУ; Літературна агенція «Піраміда», 2007. 2-ге вид., виправл. й доповн. С. 365.

⁵⁶ Ярема С. Мої зустрічі з Зенею Франко. *Зеновія Франко (1925–1991): Статті. Спогади. Матеріали*. Львів: Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаніка; Наукове товариство ім. Шевченка, 2003. С. 256.

⁵⁷ Там само.

⁵⁸ Коцюбинська М. Від бульвару Шевченка, 14 до вул. Грушевського, 4. *Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України, 1926–2001: Сторінки історії*, 75 / Відп. ред. О. Мишинач. Київ: Наук. думка, 2003. С. 499.

⁵⁹ Галузевий державний архів Служби безпеки України. Особый архив № 1709 (С-3249). Дело-формуляр Тараса Франка. Час. II. Арк. 131.

⁶⁰ Конончук І. Любов на все життя. С. 7.

⁶¹ Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (далі – ЦДАМЛМ). Ф. 169. Оп. 2. Од. зб. 661. Арк. 1, 1 зв.

диск», який розповідав про 76-ті Олімпійські ігри (476 р. до н. е.) та був відзначений на конкурсі мистецтв Олімпійських ігор 1936 р. у категорії епічної літератури⁶².

У цей час спортивна тема стала предметом спогадів та доповідей Т. Франка. Вочевидь, доречно нагадати, що мемуарна франкіана Т. Франка також почалася зі спортивної теми ще далекого 1927 р., коли він виступив із нарисом «Іван Франко і спорт» у львівському журналі «Світ». 1957 р. він опублікував свій спогад про І. Боберського. А в квітні 1969-го на зустрічі з викладачами і студентами Дрогобицького педагогічного інституту син письменника виголосив промову «Франки і Футбол». «Оплескували найсильніше», – ділився враженнями від рецепції свого виступу у Дрогобичі в листі до М. Рудницького⁶³. Про закінчений текст спогаду «Франки і Футбол» повідомляв у листі до Н. Семанюк 1 жовтня 1969 р., вказуючи при тім, що «спортовому» читачеві хоче дати «симпатичну йому лектуру»⁶⁴. Спогад «Франки і Футбол» у повному обсязі так і не був опублікований (машинопис його зберігся у приватному архіві Люби Галушак), його скорочена версія під назвою «Франки і спорт» з'явилася в журналі «Жовтень» 1971 р.⁶⁵, а коротка замітка на цю-таки тематику під заголовком «Сторінка минулого» побачила світ також у журналі «Україна» у квітні 1970 р.⁶⁶

Поза тим свої «спортивні» мемуари публікував у радянських часописах «Фізкультура і спорт», «Жовтень», діаспорних «Свобода» (США), «Ми і Світ» (Торонто). Мріяв про перевидання праць із руханки і пласту: своєї «Історії і теорії руханки», свого учителя І. Боберського – «Забави і гри рухові. Часть III. Копаний мяч» та брата П. Франка – «Пластові гри і забави». Хоча й розумів, що «ці книжки тяжко придбати, а ще важче перевидати»⁶⁷. Не поділяв радянської «філософії» спорту, що ставила за основне розвиток сили без національної основи та ґартування характеру. У листі до Ю. Смолича 27 серпня 1970 р. Т. Франко писав: «Перевага колишнього футболу була не так в красі гри, як у наступальній концепції гри. ... Цілий час товчу, даремно! “Напад є найкращим способом оборони”»⁶⁸. Погоджувався з приятелем молодості С. Гайдучком, що «колись це була гра (футбол тобто – Н.Т.) для вироблення не тільки тілесної справності, але характеру»⁶⁹. Попри усе вірив у «спортоносну Україну» та її національне майбутнє.

Діяльність Т. Франка на ниві спорту у різних виявах – як активного спортсмена, організатора спорту, спортивного журналіста й оглядача, історика й теоретика фізичного виховання, мемуариста та ін. – засвідчує, що він був одним із фундаторів українського національного фізичного виховання, гідним продовжувачем тіловиховних і соціальних ідей свого вчителя проф. І. Боберського. Своєю працею син Франка прилучився до витворення нового типу українця – спортивного, національно активного і свідомого, небайдужого до потреб громади. Ідея спорту як характеротворчого чинника у становленні особистості кожного українця та як об'єднавчої ланки для згуртування і вишколу нації на шляху до утвердження соборної української держави лежали в основі світогляду Т. Франка і в період його юності, і в часи радянської окупації України. А тому його думки і тексти сьогодні заслуговують на нове перепрочитання і видання окремою книгою та потребують пильного фахового аналізу дослідників не лише історії спорту, а й української культури і науки, бо вони засвідчують неперервність української національної ідеї та присутність у нашій історії активних творців і носіїв «духу, що тіло рве до бою».

References

- Baran, Ye., Tykholoz, N. (Comp.). (2015). Franko T. Vybrane: U 2-kh tt. [Franko T. Favorites: In 2 volumes]. Ivano-Frankivsk, Ukraine.
- Chubaty, R. (1997). Spohady pro Ivana Franka [Memories of Ivan Franko]. Lviv, Ukraine.
- Dashkevych, Ya. (2007). Postati: Narysy pro diiachiv istorii, polityky, kultury [Personages: Essays on persons in history, politics and culture]. Lviv, Ukraine.
- Franko-Kliuchko, A. (1956). Ivan Franko i yoho rodyna. Spomyny [Ivan Franko and his family. Memoirs]. Toronto, Canada.
- Hnatiuk, M. (Comp.). (1997). Spohady pro Ivana Franka [Memories of Ivan Franko]. Lviv, Ukraine.
- Holiak, T. (2019). Taras Franko i Mykhailo Rudnytskyi: traiektoriia vzaiemyn [Taras Franko and Mykhailo Rudnytskyi: trajectory of relationships]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho muzeiu I. Franka – Scientific bulletin of I. Franko national museum*, 2 (22), P. 208–231.

⁶² Голяк Т. Тарас Франко і Михайло Рудницький: траєкторія взаємин. *Науковий вісник Національного музею І. Франка*. Львів, 2019. Вип. 2 (22). С. 228–229.

⁶³ Там само. С. 221.

⁶⁴ Снятинський літературно-меморіальний музей Марка Черемшини. ОМЧ-1794, КОР-52.

⁶⁵ Франко Т. Франки і спорт. *Жовтень*. 1971. № 1. С. 157–158.

⁶⁶ Франко Т. Сторінка минулого. *Україна*. 1970. № 15 (квітень). С. 20.

⁶⁷ Голяк Т. Тарас Франко і Михайло Рудницький: траєкторія взаємин. С. 221.

⁶⁸ ЦДАМЛМ. Ф. 169. Оп. 2. Од. зб. 661. Арк. 1, 1 зв.

⁶⁹ Міжнародний фонд Івана Франка. № 881.

- Kononchuk, I. (1969). Liubov na vse zhyttia [Love for life]. *Sportyvna hazeta – Sports newspaper*, 84 (2391), 19. VII, С. 7.
- Los, Y. (Ed.). (1991). Sportove Tovarystvo «Ukraina» (Lviv). Do 80-richchia zasnuvannia: almanakh [“Ukraine” Sports Society (Lviv): 80th anniversary commemorative almanac]. Lviv, Ukraine.
- Miklosh, K. (1991). Yak ya stav zmahunom ST «Ukraina». Sportove Tovarystvo «Ukraina» (Lviv). Do 80-richchia zasnuvannia: almanakh [How I became a member of the ST “Ukraine” sports club. Sports Club “Ukraine” (Lviv). On the 80th anniversary of its founding: almanac]. Lviv, Ukraine.
- Myshynach, O. (Ed.). (2003). Instytut literatury im. T. Shevchenka NAN Ukrainy, 1926–2001: Storin-ky istorii, 75 [T. Shevchenko institute of literature of the National academy of sciences of Ukraine, 1926–2001: Pages of history, 75]. Kyiv, Ukraine.
- Protsyk, I. (2022). Futbolna leksyka v idiostyli Tarasa i Petra Frankiv [Football lexicon in the idiolect of Taras and Petro Franko]. Lviv, Ukraine.
- Shanin, Yu. (1998). Profesor-oryhinal – Taras Franko [The original professor: Taras Franko]. *Slovo i chas – The word and time*, 4/5, P. 110–111.
- Skalskyi, A. (2019). Sportyvnymy stezhkamy Tarasa Franka u Riashevi (nevidomi fakty do biohrafii) [By sports trails of Taras Franko in Riashiv (unknown facts to the biography)]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho muzeiu I. Franka – Scientific bulletin of the I. Franko national museum*, 2 (22), P. 97–99.
- Sova, A., Tymchak, Ya. (2016). Syny Ivana Franka – pershi ukrainski fakhivtsi z rukhanky ta zmahu [Sons of Ivan Franko: the first Ukrainian experts in physical education and sport]. *Visnyk NTSh – Bulletin of NBSH*, 56, P. 43–47.
- Tykholog, N. (2019). Tvorchyi fenomen Tarasa Franka: profili i masky [Taras Franko’s creative phenomenon: profiles and masks]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho muzeiu I. Franka – Scientific bulletin of the I. Franko national museum*, 2 (22), P. 15–49.
- Tykholog, N. (2021). Petro Franko: Formula doli. (Zhyttiepys na tli doby): monohrafiia [Petro Franko. The formula of destiny (Biography against the background of the day): monograph]. Lviv, Ukraine.
- Tykholog, N. (2024). Ukraina za Zbruchem (Antyradianska publitsystyka Tarasa Franka) [Ukraine over the Zbruch. (Anti-Soviet journalism by Taras Franko)]. Drohobych, Ukraine.
- Valo, A. (Ed.). (2003). Zenovii Franko (1925–1991): Statti. Spohady. Materialy [Zenovia Franko (1925–1991): Articles. Memories. Materials]. Lviv, Ukraine.
- Vatseba, O. (1997). Narysy z istorii sportyvnoho rukhu v Zakhidnii Ukraini [Essays on the history of the sports movement in Western Ukraine]. Ivano-Frankivsk, Ukraine.
- Zaiachkivskiy, M., Franko, T. (1924). Tovarystvo prykhylnykiv ukrainskoho sportu [Society of Ukrainian sports enthusiasts]. *Dilo – The Case*, 131, 15. VI, P. 4.

Тихолоз Наталія Богданівна – кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник, директор Інституту франкознавства Львівського національного університету ім. І. Франка (вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000).

Tykholog Nataliya – PhD in philological sciences, senior researcher, director of Institute of Ivan Franko studies, Lviv I. Franko national university (1 Universytetska str., Lviv, 79000, Ukraine).

E-mail: ntykholog@gmail.com

Дата подання: 12 травня 2025 р.

Дата затвердження до друку: 12 серпня 2025 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Тихолоз, Н. «Де сила – там воля»: націотворче значення руханки і спорту у працях Тараса Франка. *Сіверянський літопис*. 2025. № 5. С. 167–178. DOI: 10.58407/litopis.250515.

Цитування за стандартом APA

Tykholog, N. (2025). «De syla – tam volia»: natsiotvorche znachennia rukhanky i sportu u pratsiakh Tarasa Franka [“With strength comes will”: the nation-building significance of physical training and sports in works of Taras Franko]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 5, P. 167–178. DOI: 10.58407/litopis.250515.

